

AZ INTERSZEKCIONALITÁS HELYE A KÖZPOLITIKÁBAN – A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ NŐK HELYZETKÉPE MAGYARORSZÁGON*

MENYHÁRT BARBARA

Összefoglalás

Jelen tanulmány az interszekcionalitás közpolitikai relevanciáját vizsgálja, és arra törekszik, hogy feltérképezze a fogyatékossgal élő nők helyzetét Magyarországon.

Az interszekcionális diszkrimináció a többszörös diszkrimináció összetett fogalmi körén belül azt az esetet írja le, amikor több tulajdonság egy időben, egymással kölcsönhatásba lépve van jelen olyan módon, hogy azok nem is különíthetők el egymástól. Ez azt jelenti, hogy a vizsgálat célcsoportját képező, fogyatékossgal élő nők fogyatékossguk és nemük kettős okán számtalan specifikus hátránnyal szembesülnek életük különböző területein és szakaszaiban.

A kutatómunka többféle módszert ötvöz: áttekintésre kerültek a vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalmak, jogi és stratégiai dokumentumok, interjúkon keresztül megismerhetjük a fogyatékossgal élő nők társadalmi pozíciójukkal kapcsolatos gondolatait, továbbá a *European Social Survey* 2018-as hazai adattábláján végzett elemzés azt is kimutatta, hogy az interszekcionális diszkrimináció számszerűen megragadható a mai magyar társadalomban.

Az eredmények alapján a fogyatékossgal élő nők helyzete egyértelműen kedvezőtlen ma Magyarországon: az iskolai végzettségük jellemzően alacsonyabb, gazdasági aktivitásuk elégtelen mértékű, foglalkoztatottságuk nem kielégítő, az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésük problematikus, különösen kiszolgáltatottak a nemi alapú erőszakkal szemben, hátrányok érik az életük számos más területén, és mindezt a kedvezőtlen társadalmi pozíciót a koronavírus-járvány is fokozta.

Következtetésként az interszekcionalitást mintegy értelmezési és módszertani keretként szükséges alkalmazni, és a közpolitikák szintjén a halmozott hátrányok kezelésére célzott, specifikus beavatkozást szükséges tervezni, melynek meg kell jelennie a jogszabályi környezetben, az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében működő intézményrendszer tevékenységében, a költségvetés-tervezésben, valamint a szakmai és mindennapi gondolkodásmódban egyaránt.

Kulcsszavak: interszekcionalitás, interszekcionális diszkrimináció, fogyatékossgal élő nők, esélyegyenlőség, társadalmi inklúzió

* A tanulmány Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Előszó

R. fiatal mérnök, nemrég szerzett diplomát egy rangos hazai egyetemen, és megkülönböztetés érte egy állásinterjún, amiről saját szavaival a következőképpen mesélt: *„kétfelé állt az interjúztató szeme, amikor meglátott, nem tudta elképzelni, hogy mit keresek ott nőként, pláne kerekesszékes nőként”*. N. gyerekkorában az iskolai bántalmazás áldozata volt, így emlékszik vissza: *„nem is tudom, miért bántottak, vagy azért, mert furcsa teremtmény vagyok a vastag keretes szemüveggel, vagy azért, mert a lányokat gyakran bántják”*. T., mint sok fiatal felnőtt nő, családról és gyerekekről álmodik, de a környezete szerint *„a Down-os lányoknak nagyon nehéz párt találni”*. I. arról beszélt, hogy: *„legkritikusabbnak a szülést tartom, ugyanis az orvosok nincsenek felkészülve arra, hogy egy fogyatékossgal élő nő szül, ráadásul ez a társadalom szemében még felelőtlenység is.”*

Ez a tanulmány erről szól, nőkről és fogyatékossgáról, valamint arról, hogyan élik mindennapjaikat ezen két tulajdonságuk metszéspontjában. Ez a tanulmány R.-ről, N.-ről, T.-ről, I.-ről és számos, egyéb diszkriminációval és kirekesztéssel szembesülő társukról szól, valamint arról, hogyan lehet előmozdítani a fogyatékossgal élő nők társadalmi inklúzióját.

Bevezetés

Az 1970-es évektől kezdődően a társadalmi mozgalmak egyre eredményesebben hívták fel a figyelmet a fogyatékossgal élő személyek helyzetére, és egyre hatékonyabbnak bizonyultak a csoport társadalmi integrációjára tett erőfeszítések. Lebomlani látszanak az épített környezetben és a társadalmi struktúrákban fennálló akadályok, és a fogyatékossgal élő személyek egyre inkább sikeresen bekapcsolódhatnak az oktatásba, a munkaerőpiaci folyamatokba, az ún. többségi társadalomba (Davis, 2013).

A fogyatékossgal élő emberek csoportja, bár jól körülírható, rendkívül diverz, hiszen a fogyatékossgal jelen van a társadalom minden rétegében, kereszteződik etnikumokkal, vallásokkal, genderidentitásokkal, szexuális irányultságokkal, eltérő szocioökonómiai státuszokkal. Ezek a különböző kisebbségi kategóriák természetesen nem elkülönülten vannak jelen, sőt összeadódnak és felerősítik az őket egyidejűleg birtokló személy által tapasztalt, többnyire negatív hatásokat. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebktv.) által védett tulajdonságoknak nevezett attribútumok halmozódása pedig minőségileg eltérő, halmozott hátrányos helyzetet eredményezhet.

A többszörös diszkriminációt leíró fogalmak és definíciók igen összetettek, és dinamikusan változnak. Jelen tanulmány nem tér ki a fogalmi és definíciós ellentmondások tisztázására, csupán a többszörös diszkrimináció egy minősített esetének, az interszekcionális diszkriminációnak a vizsgálatára vállalkozik. A fogyatékossgal élő személyek csoportján belül kínálózó számtalan elemzési lehetőség közül a következőkben a fogyatékossgal élő nők társadalmi helyzete kerül górcső alá azzal a céllal, hogy kidomborodjon a gender perspektíva fontossága a fogyatékossgatudományon, illetve a fogyatékossgügyi politikán belül. A kutatást az inspirálta, hogy több szerző szerint a fogyatékossgal élő nők társadalmi pozíciója kedvezőtlenebb a fogyatékossgal élő férfiakéhoz képest: a fogyatékossgal élő nők jelentősen több akadállyal szembesülnek

az oktatáshoz, a munkához, az egészségügyi szolgáltatásokhoz, a lakhatáshoz való hozzáférés során, azaz nemük és fogyatékoságuk kettős okán ki vannak téve az interszekcionális diszkriminációnak (Deegan – Brooks, 2018).

A téma jelentőségének ellenére nincs elegendő olyan kutatás ma Magyarországon, ami célzottan a fogyatékossgal élő nők helyzetét vizsgálja. Ezen munka célja, hogy valamilyen formában hozzájáruljon a hiányosságok felszámolásához, elősegítse, hogy a fogyatékossgal élő nőket érő interszekcionális diszkrimináció néhány aspektusát megértsük, és közvetve előmozdítsa a fogyatékossgal élő nők teljes körű inklúziójának megvalósulását.

Ezen tanulmány keretei között arra van lehetőség, hogy megértsük az interszekcionalitás közpolitikai relevanciáját, a rendelkezésre álló hazai és nemzetközi statisztikák tükrében értékeljük a fogyatékossgal élő nők helyzetét, valamint hogy előre vetítsük azokat az irányokat, amik közelebb vihetnek minket a fogyatékossgal élő nők és férfiak, illetve általában a nők és férfiak egyenlőségéhez.⁶

Elméleti háttér

Hosszú ideig a közpolitikai gondolkodás elkülönülten kezelte az olyan kategóriákat, mint amilyen a nem, a kor, a vallás, az etnikum, a szexuális orientáció, a társadalmi osztály vagy a fogyatékossgal. Az emberi jogok védelmét szolgáló nemzetközi rendszerek úgy foglalkoztak a megkülönböztetés formáival, mintha mindegyik csupán egyetlen dimenzióban fordulna elő (Kawaguchi, 2018). Ezek az attribútumok azonban nem külön-külön érvényesülnek, hiszen egy nő lehet idős, zsidó, roma, leszbikus, élhet fogyatékossgal, és akár mindezen tulajdonságokat egyszerre is birtokolhatja. Sőt, a nemzetközi szerzők mellett hazai vizsgálatai alapján Tardos (2015) is megerősíti, hogy a halmozott diszkrimináció és interszekcionalitás szempontjának alkalmazása az egy ok miatti diszkriminációhoz képest szignifikánsan erősebb hatásokat von maga után.

A XX. század végétől kezdődően a nemzetközi jogi szerződések is felismerték a diszkrimináció sokrétű és interszekcionális természetét. A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló ENSZ Egyezmény (CEDAW) 28. általános ajánlása aláhúzza, hogy az Egyezmény 2. cikkének értelmében különös figyelmet kell szentelni a többszörös és interszekcionális diszkriminációnak. A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény (CRPD) 6. cikke pedig olyan intézkedéseket kíván meg, melyek biztosítják a fogyatékossgal élő nők teljes körű hozzáférést az oktatáshoz, a foglalkoztatáshoz, az egészségügyi ellátáshoz, és megvédik őket az erőszaktól és a kizsákmányolástól. Mára az európai és globális szakpolitikai fejlemények is rámutatnak a társadalmi egyenlőtlenségeket generáló különböző kategóriák metszéspontjaira és halmozódására, valamint ezeknek a közpolitikai relevanciájára (Dósa – Krizsán, 2014). A többszörös diszkriminációval kapcsolatos vizsgálódások jelentősége abban is áll, hogy a hátrányos megkülönböztetést és

⁶ A kutatás többféle módszertant ötvöz: 1) áttekinti a rendelkezésre álló hazai és nemzetközi szakirodalmakat, stratégiai dokumentumokat, 2) bemutatja a KSH, az EIGE és az Eurostat vonatkozó adatait, 3) látványosan kimutatja a társadalmi hierarchiát a *European Social Survey* 2018-as adattábláján végzett, statisztikai elemzés alapján, 4) végül, de nem utolsó sorban pedig 26, félig strukturált interjú által feltárja a fogyatékossgal élő nők, azaz tapasztalati szakértők személyes véleményét saját társadalmi helyzetükkel kapcsolatban.

kirekesztést „önfenntartó” társadalmi mechanizmusok hosszabb távon a társadalmi struktúra részévé válnak, és a többség és kisebbség között húzóódo konfliktusok és feszültségek miatt a társadalmi dezintegráció forrásává válhatnak (Tardos, 2012).

Többszörösen vagy halmozottan hátrányos helyzetről akkor beszélünk, amikor az egyes csoportokat vagy individuúmo-
kat több tulajdonságukkal kapcsolatban is hátrányok érik. A nemzetközi szakirodalom különböző fogalmakat használ ezen helyzet árnyalatnyi különbségeinek a leírására. Olyan fogalmakról van szó, mint a *multiple discrimination*, a *compound discrimination* és az *intersectional discrimination*, melyek közül az első kettőnek nincs a gyakorlatban használt magyar nyelvű megfelelője, az utóbbit pedig egyszerűen átvette a hazai szakmai közösség. Mindhárom fogalom a többszörös diszkrimináció mechanizmusát írja le, ezek minőségileg más-más hatást gyakorolnak az individuúmra és a társadalom egészére. Az interszekcionális diszkrimináció esetén több tulajdonság egy időben, egymással kölcsönhatásba lépve van jelen olyan módon, hogy nem különíthetőek el egymástól (Makonnen, 2002). Bár ezen fogalmak és gyakorlati implikációik közötti különbségek megértése fontos, ezek tisztázása e kutatás keretein kívül esik. Mivel pedig az elmúlt évtized antidiszkriminációs szakirodalmának trendje alapján a szakmai érdeklődés az interszekcionalitás irányába mozdult el, jelen kutatás is ebben a témában vizsgálódik (Lukovics, 2018).

Az interszekcionalitás lényege igen könnyen megragadható: ez az elképzelés egyszerűen tagadja, hogy az identitás egymást kizáró tapasztalati és elemzési kategóriákra bontható. Ezzel együtt azonban a fogalom rendkívül rugalmas és nyitott, olyanira, hogy nem is létezik egyetlen kizárólagos magyarázata (Sebestyén, 2016). Az interszekcionalitásnak mint nézőpontnak a különböző szerzők eltérő jelentőséget tulajdonítanak. Az eredeti szerző, a fogalom megalkotója, Crenshaw (1991) egy olyan eszközhöz nevezi, ami szükséges ahhoz, hogy megértsük, a különbségek hogyan hatnak a nők életére. Verloo (2013) társadalmi mozgalmi stratégiának tekinti, Collins és Bilge (2016) szerint ez teszi lehetővé, hogy azonosítsuk a hatalmi dinamikán belüli metszéspontokat. A következőkben az interszekcionalitás egyszerűen egy olyan értelmezési keretként szolgál, amin keresztül fel tudjuk mérni a fogyatékossgal élő nők hazai helyzetét.

A Magyar Női Érdekvégyenesítő Szövetség 1989–2013 közötti időszakra vonatkozó, a nők helyzetét vizsgáló közpolitikai elemzése szerint az interszekcionalitást Magyarországon jellemzően szűken értelmezzük és kifejezetten a roma nőket tekintjük többszörösen hátrányos helyzetű csoportnak (Dósa – Krizsán, 2014). Ezzel összhangban van a tény, hogy hazánkban több olyan lokális és országos civil szervezet is működik, melyek célzottan a roma nők támogatásával és érdekképviseletével foglalkoznak (pl. Bódvavölgyi Közéleti Roma Nők Egyesülete, Színes Gyöngyök Egyesület), de alig találunk olyan szervezetet, amely kifejezetten a fogyatékossgal élő nők társadalmi pozíciójának a javításán dolgozna. A 2004–2021 között működő Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) joggyakorlatában megjelent, interszekcionális diszkriminációval kapcsolatos esetek tipikus példája is valamely (jellemzően a roma) nemzetiséghez tartozás és a borszín együttes jelenléte volt (Lukovics, 2018).

Tardos (2015) azt vizsgálta, hogy a nők különböző interszekcionális csoportjai milyen arányban tapasztaltak eddigi életük során halmozott diszkriminációt. Azt találta, hogy a fiatal gyermekes nők 27,2%-a, az idősebb, 55 év feletti nők 33,5%-a, a fogyatékossgal élő nők 50,1%-a és a roma nők 78%-a találkozott már olyan hátrányos megkülönböztetéssel, melyben szerepet játszott neme mellett egyéb védett tulajdonsága is. Jelen kutatás szempontjából ez elegendő bizonyíték arra, hogy

az interszekcionális paradigmának van létjogosultsága, és érdemes a fogyatékossgal élő nők hazai társadalmi helyzetének és pozíciójának teljesebb körű feltérképezésére törekedni.

Könczei és Hernádi (2015) a fogyatékossgal és a társadalmi nem szempontját ötvözve utalnak az ezen kategóriák mögött meghúzódó komplex valóságra, mondván:

Az interszekcionális elemzés olyan transzformatív politikai kategóriákat takar, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak az épségterrorhoz, az pedig alapul szolgál a fogyatékossgal élő emberek kirekesztésének megerősítéséhez azzal, hogy létrehozza a késő modern társadalom normál, racionális, autonóm, független, „fajtaspecifikus” állampolgárát. Azt az ideális embert, aki formálható, kész és képes dolgozni és fogyasztani, aki a normalitással egyenértékűvé emelt kötelező éptestűséggel a fehér, heteronormatív férfiközpontúsághoz kapcsolódik. (Könczei – Hernádi, 2015, p.20)

A fogyatékossgal élő nők aktuális helyzetképe

Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2011-es Népszámlálása alapján a népesség 6,2%-a él fogyatékossgal és a 490 578 fő több mint fele, pontosan 260 031 fő nő (KSH, 2011a, 2011b). A 2016-os *Mikrocenzus* szerint a fogyatékossgal élő személyek száma 80 000 fővel csökkent 2011-hez képest, így arányuk a teljes populáció 4,3%-át teszi ki. A fogyatékossgal élő személyek nemi megoszlásában azonban nem történt változás, a nők aránya továbbra is 53%, akárcsak a teljes népességben (*Mikrocenzus*, 2016).

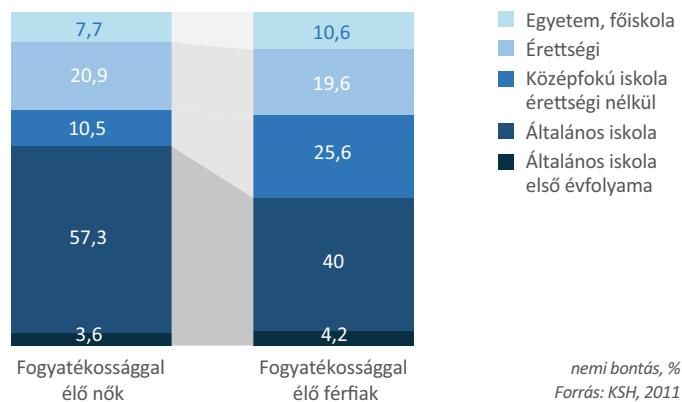
2017-ben a teljes lakosság több mint egyharmada (37,9%) tapasztalt élete során diszkriminációt a 2003. évi egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény (Ebkvtv.) által megnevezett, védett tulajdonságok legalább egyike tekintetében. A hátrányos megkülönböztetésben érintettek körében azonban jellemzőbb, hogy nemcsak egy, hanem két vagy több védett tulajdonság alapján érte őket sérelem. A fogyatékossgal élő populáción belül az országos átlaghoz képest nagyobb arányban jellemző a diszkrimináció halmozódása, sőt az idő előrehaladtával ez növekedést is mutat. Míg 2013-ban a fogyatékossgal élő személyek körében közel kétszeres volt a halmozott diszkrimináció aránya az országos átlaghoz képest, addig 2017-re ez a két és félszeresére növekedett. A fogyatékossgal élő személyek közel háromnegyede (71,5%) szenvedett el élete során többszörös diszkriminációt (Neményi et al., 2013, 2017). Ez a romló tendencia az évtized végére megfordult, de a fogyatékossgal élő személyeket érő diszkrimináció továbbra is rendkívül jelentős (40%) és abszolút szintje szignifikánsan magasabb, mint a teljes népességet érő diszkrimináció mértéke (17,1 %) (Neményi et al., 2019).

Kevés adat áll rendelkezésre a többszörös vagy interszekcionális diszkriminációval érintett, fogyatékossgal élő személyek csoportján belüli nemi különbségek vizsgálatához, de Kálmán (2002) úgy fogalmaz, hogy a fogyatékossgal élő nők és férfiak között „a természetes biológiai és pszichológiai eltérések mellett logikusan nem magyarázható, mélyreható különbségek ismerhetőek fel” (Kálmán, 2002, p.430). Ezeket a különbségeket az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság feltáró véleménye alapján a fogyatékossgal élő nők, nemük és fogyatékossgaluk együttes okán élik át (2018/C 367/04).

Számos hazai kutató, többek között Kálmán (2002), Juhász és munkatársai (2009), Keveházi (2016) és Balogh (2016) mutatott rá, hogy a fogyatékossgal élő nők életük legkülönbözőbb szakaszaiban és legváltozatosabb területein szembe-sülnek az interszekcionális diszkriminációval, hiszen a női nemhez és a fogyatékossgalhoz kötődő előítéletek egybefonódva és egymást erősítve korlátozzák őket, növelik kiszolgáltatottságukat, és fokozzák kitettségüket a diszkriminációnak.

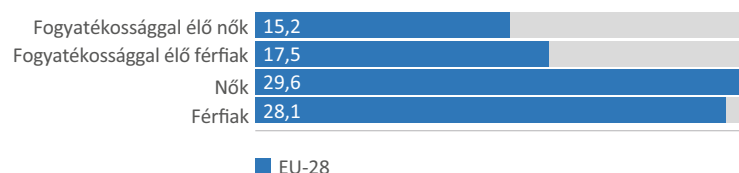
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség

A rendelkezésre álló hazai statisztikai adatok alapján a fogyatékossgal élő személyek legmagasabb iskolai végzettsége messze elmarad a nem fogyatékossgal élő népességhez viszonyítva (KSH, 2011b). Ami a fogyatékossgal élő személyek csoportján belüli megoszlást illeti, mint azt az 1. ábra is mutatja, a legmarkánsabb eltérés az általános iskolai végzettség tekintetében figyelhető meg. A fogyatékossgal élő férfiak 40%-a rendelkezik legfeljebb általános iskolai végzettséggel, míg ez a fogyatékossgal élő nőknek 57,3%-ára igaz. Az érettségi nélkül befejezett maximum középfokú végzettség esetében a fogyatékossgal élő férfiak aránya 25,6%, míg a fogyatékossgal élő nőké csupán 10,5%.

1. ábra. A 15 éves és idősebb, fogyatékossgal élő személyek legmagasabb befejezett iskolai végzettsége

Mint látható, Magyarországon a fogyatékossgal élő nők (7,7%) és férfiak (10,6%) felsőfokú végzettségében is vannak különbségek. A *Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézetének (EIGE)* 2018-as adatok alapján végzett számítása szerint az Európai Unió 28 tagállamában is hasonló a helyzet: átlagosan a fogyatékossgal élő nők 15,2% rendelkezik felsőfokú végzettséggel, míg a férfiak esetében ez az arány valamivel magasabb, 17,5% (2. ábra).

nemi bontás, az EU-28 országokban átlagosan, %
 Forrás: EIGE's calculation with microdata, EU SILC, 2018

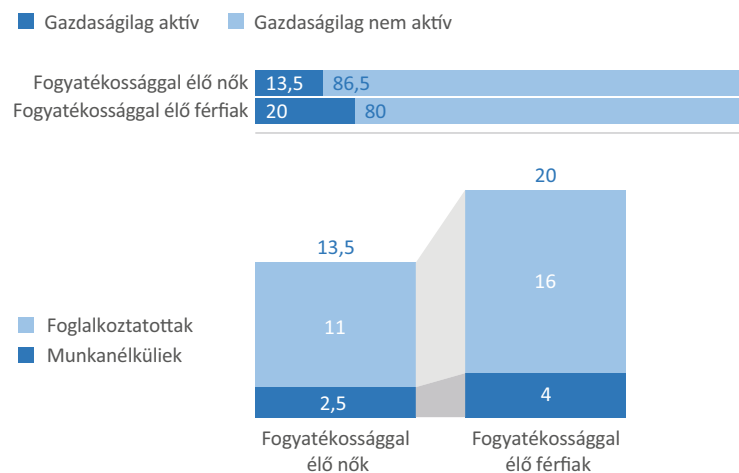
2. ábra. Felsőfokú végzettséget szerettek aránya a fogyatékossgal élő és nem fogyatékossgal élő személyek csoportjában

Ha az elemzési kerethez összehasonlításként hozzávesszük a nem fogyatékossgal élő nők és férfiak vonatkozó adatait is (2. ábra), akkor láthatjuk, hogy a nők itt kicsivel magasabb arányban (29,6%) rendelkeznek felsőfokú végzettséggel, mint a férfiak (28,1%).

Mindezek az adatok annak fényében értelmezendők, hogy az oktatáshoz való jog érvényesülése a társadalmi, gazdasági és kulturális tevékenységekben való aktív és eredményes részvétel alapfeltétele (Davaki et al., 2013).

Gazdasági aktivitás, foglalkoztatás és jövedelem

A 2011-es Népszámlálás adatai alapján a fogyatékossgal élő nők 86,5%-a gazdaságilag nem aktív, azaz inaktív kereső (gyermekgondozási ellátásban részesül, öregségi nyugdíjas, rokkantnyugdíjas vagy ún. egyéb eltartott). A 3. ábrán láthatjuk, hogy a fogyatékossgal élő nőknek mindössze 13,5%-a nevezhető gazdaságilag aktív, és ezeknek a nőknek is csupán 11%-a foglalkoztatott.

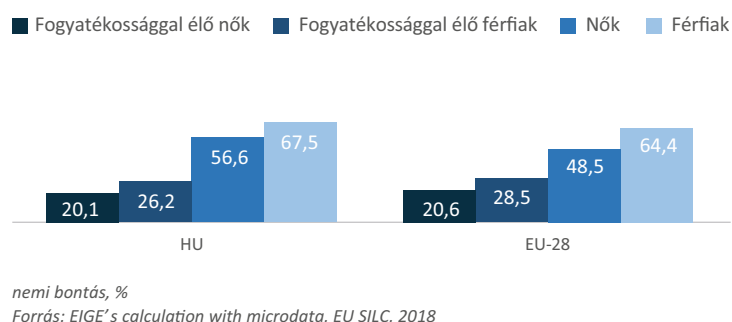

Forrás: KSH, 2011

3. ábra. A gazdasági aktivitás nemi különbségei a fogyatékossgal élő személyek körében

A fogyatékossgal élő férfiak tekintetében hasonló tendenciákat láthatunk, ugyanakkor ezen a területen is szembeötlő a fogyatékossgal élő nők és férfiak közötti különbség.

Az *EIGE* számításai alapján a teljes munkaidővel ekvivalens foglalkoztatási rátát⁷ tekintve a fogyatékossgal élő nők 20,1%-a foglalkoztatott Magyarországon. Ugyanez a fogyatékossgal élő férfiak 26,2%-ra, a nem fogyatékossgal élő nők 56,6%-ra és a nem fogyatékossgal élő férfiak 67,5%-ra mondható el (4. ábra).

4. ábra. Teljes munkaidővel ekvivalens foglalkoztatási ráta a fogyatékossgal élő és nem fogyatékossgal élő személyek csoportjában

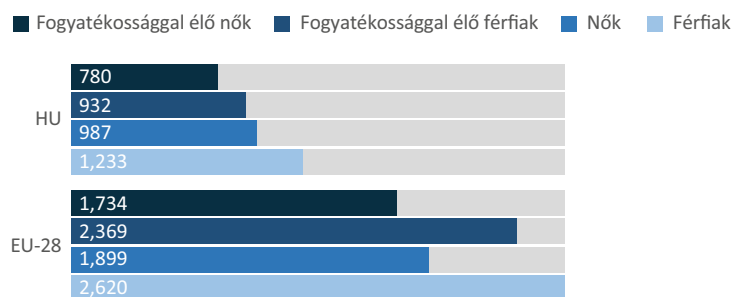
EU-s perspektívában a fogyatékossgal élő személyek csoportján belül kevésbé jelentősek a nemi különbségek, mint a nem fogyatékossgal élő populáció tekintetében. Általánosan a nők 48,5%-a, míg a férfiak 64,4%-a foglalkoztatott teljes munkaidőben, miközben a fogyatékossgal élő személyek csoportján belül a fogyatékossgal élő nők 20,6%-a, a fogyatékossgal élő férfiak 28,5%-a. Összességében az EU 28 vizsgált tagállamában a magyar adatokhoz hasonló tendenciát látunk, sőt jelentősebb a különbség a fogyatékossgal élő nők és férfiak között, azonban kisebb az eltérés a fogyatékossgal élő nők és nem fogyatékossgal élő nők között (4. ábra).

A foglalkoztatással kapcsolatos helyzetképhez hozzátartozik, hogy a fogyatékossgal élő nők jelentős része olyan ágazatokban dolgozik, amik alacsony jövedelmet és kevés társadalmi elismerést nyújtanak számukra, illetve a munkahelyeken is jelen lévő többszörös diszkrimináció miatt a fogyatékossgal élő nők egy része kénytelen nem a végzettségének megfelelő munkahelyen dolgozni (Keveházi, 2016).

Kétségtelen, hogy Magyarországon a foglalkozási diszkrimináció és azon belül a halmozott diszkrimináció meghatározó jelenség, ezért is kell mélységeiben megérteni a társadalmi egyenlőtlenségeket újratermelő mechanizmusait (Tardos, 2015).

⁷ A teljes munkaidővel ekvivalens foglalkoztatási ráta (*full-time equivalent employment rate*) a teljes munkaidős munkahelyek aránya az adott populációban.

A tanulmány elején szereplő, rövid történetekből is kiolvasható, hogy a fogyatékossgal élő nők a munkaerőpiacon egyszerre szembesülnek a fogyatékossgal élő személyekkel, illetve a nőkkel kapcsolatos előítéletekkel. A negatív sztereotípiák számos kellemetlen és kedvezőtlen helyzethez vezetnek, többek között tisztességtelen vagy aránytalanul alacsony fizetésekhez. Az EIGE által vásárlóerő-egységben (*purchasing power standard, PPS*)⁸ mért havi átlagjövedelem (*mean monthly earnings*) tekintetében is jelentős különbségeket látunk a fogyatékossgal élő és nem fogyatékossgal élő személyek, valamint ezeken a csoportokon belül a férfiak és nők között.

nemi bontásban, vásárlóerő-egységben (mean monthly earnings, PPS)
 Forrás: EIGE's calculation with microdata, EU SILC, 2018

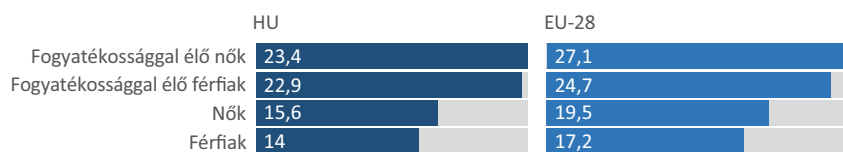
5. ábra. Havi átlagjövedelem a fogyatékossgal élő és fogyatékossgal nem élő személyek csoportjában

Magyarországon a fogyatékossgal élő nők vásárlóerő-egységben kifejezett havi átlagjövedelme (780 PPS) alacsonyabb, mint a fogyatékossgal élő férfiaké (932 PPS, hasonlóan a többségi populációban a nők átlagjövedelme [987 PPS] alacsonyabb a férfiakénál [1233 PPS]). Az Európai Unió 28 tagállamában valamivel jelentősebb törésvonalat (*gap*) látunk a fogyatékossgal élő nők (1734 PPS) és férfiak (2369 PPS), valamint általában a nők (1899 PPS) és a férfiak (2620 PPS) között. Szembetűnő, hogy a magyar és európai adatok között legalább kétszeres különbségekről beszélhetünk, illetve az is figyelemre méltó, hogy az EU-28-ban mért nők átlagjövedelme a fogyatékossgal élő férfiak jövedelménél is alacsonyabb (5. ábra).

Szegénység és társadalmi kirekesztés

Az Eurostat 2019-es adataira hivatkozva megállapíthatjuk, hogy Magyarországon a fogyatékossgal élő nők 23,4%-a veszélyeztetett a szegénység és társadalmi kirekesztés által, az EU 28 tagállamában ez az arány 27,1% (6. ábra).

⁸ A számításhoz használt adatokat PPS-ben, azaz egy közös pénznemben fejezik ki, mely kiküszöböli az országok árszintjében lévő különbségeket.

nemi bontás, %
 Forrás: Eurostat, 2019

6. ábra. A szegénység és társadalmi kirekesztés rizikója a 16 év feletti, fogyatékossgal élő és nem fogyatékossgal élő népesség tekintetében

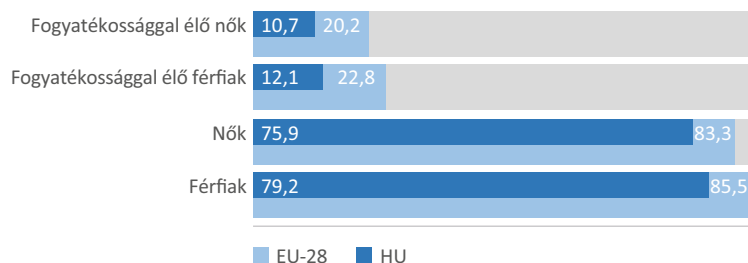
Mint a 6. ábra is mutatja, a fogyatékossgal élő és nem fogyatékossgal élő csoportok között valamivel jelentősebbek az eltérések, mint az adott csoportokon belül a nemi megoszlás tekintetében. Az pedig világosan látszik, hogy mind a hazai, mind az EU-28-as átlagot tekintve a fogyatékossgal élő nők esetén a szegénység és a társadalmi kirekesztés kockázata a legjelentősebb.

Háztartási munka és gondozási tevékenység

Az, hogy a nők a férfiaknál átlagosan nagyobb szerepet vállalnak a háztartás vezetésében és a gondozási tevékenységben, már régóta közismert. Keveset hallunk azonban arról, hogy nincs ez másként a fogyatékossgal élő személyek populációján belül sem. A legmarkánsabb eltérések Magyarországon a napi szintű házimunkában, a főzés elvégzésében figyelhetőek meg. A fogyatékossgal élő nők 53,8%-a, míg a fogyatékossgal élő férfiak mindössze 14%-a vállal ebben szerepet nap mint nap (EIGE, 2020).

Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés és a reprodukív jogok

Általánosan megállapítható, hogy a fogyatékossgal élő személyek gyakrabban veszik igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat, hiszen nagy valószínűséggel állapotuk igényel valamilyen mértékű orvosi ellenőrzést (Davaki et al., 2013). Kozma (2020) szerint a fogyatékossgal élő személyek jellemzően nagyobb egészségügyi kockázatnak vannak kitéve nemcsak fogyatékossgából adódóan, hanem az egészségügyi rendszerek működési mechanizmusa miatt is. A fogyatékossgal élő nőknek mindössze 10,7%-a véli úgy, hogy jó vagy nagyon jó az egészségügyi állapot hazánkban, míg ugyanez a nem fogyatékossgal élő nők esetében 75,9% (7. ábra).

nemi bontás, %

Forrás: EIGE's calculation with microdata, EU SILC, 2018

7. ábra. Jó vagy nagyon jó észlelt egészségi állapot a fogyatékossgal élő és nem fogyatékossgal élő személyek csoportjában

A 7. ábra adatait elnézve szembeötlő, hogy az EU-s és a magyar adatok a nem fogyatékossgal élő populáció tekintetében meglehetősen közel vannak egymáshoz, ezzel szemben a fogyatékossgal élő személyek esetében a hazai adatok az EU-s átlag felét teszik ki.

Elvonatkoztatva az egészség szubjektív megítélésétől, az is említésre méltó, hogy a fogyatékossgal élő nők sajátos akadályokba ütköznek az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés kapcsán. Ez leginkább a reproduktív egészségügyi ellátáshoz való jogokkal összefüggésben figyelhető meg, ami egyébként a nemzetközi szakirodalom szerint a tipikus példája a fogyatékossgal élő nőkkel szembeni interszekcionális diszkriminációnak (Kawaguchi, 2018).

Az ENSZ Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény (CRPD) Fakultatív Jegyzőkönyvének 6. cikke alapján elvégzett vizsgálat során a Fogyatékossgal Élő Személyek Jogainak Bizottsága intézményekben elhelyezett, fogyatékossgal élő nőket és lányokat kérdezett meg, és megállapította, hogy hazánkban „az intézményekben – köztük kis méretű intézményekben – elhelyezett nők nagyobb valószínűséggel találkoznak nemi alapú erőszakkal, ami magában foglalja a kényszerített fogamzásgátlást, a kényszerabortuszt, a nemi és reproduktív egészség és jogok, valamint a szülői felelősség gyakorlásának korlátozását” (2015/2258).

Ezen túl a fogyatékossgal élő nők hozzáférése korlátozott a rehabilitációs szolgáltatásokhoz is, pl. kevesebb eséllyel jutnak gyógyászati segédeszközökhöz és protézisekhez (Juhász et al., 2009).

Családi állapot és gyermekvállalás

A KSH adatai alapján a fogyatékossgal élő személyek csoportján belül több a nőtlen/hajadon, mint a teljes népességben. A fogyatékossgal élő férfiak 48,3%-a, míg a fogyatékossgal élő nők kevesebb, 31,4%-a házas. Egyik interjúalanyom⁹ ezzel összefüggésben arról számolt be, hogy tapasztalata szerint a fogyatékossgal élő nők egy párkapcsolat kialakításában is akadályokba ütköznek: *„Egy férfinak sokkal könnyebb a párkapcsolatot elindítani, mint egy nőnek. Nekünk kell tudni mosni, főzni, gyereket nevelni, ami sokszor, például az én esetemben sem megy. Plusz nem minden férfi lenne képes arra, hogy nekem segítsen például WC-re menni.”*

Az előszóban szemlézett T. és I. története is rámutat arra, hogy a fogyatékossgal élő nők gyermekvállalása sok szempontból akadályozott. Egyik interjúalanyom rendkívül komplex módon foglalta ezt össze:

Sokan úgy gondolnak ránk, fogyatékos nőkre, hogy nincs szerelmi életünk, nem lehetünk anyák. Még a szakemberek is inkább lebeszélnek a fogyatékos nőket arról, hogy gyereket vállaljanak, de közvetlen családjuk és tágabb környezetük is inkább ezt teszi. Nincsenek olyan intézkedések, amelyek megerősítenék, fokoznák a segítő szolgáltatások biztosítását, amikor egy fogyatékossgal élő nő terhes, vagy pici gyereket nevel.

A fogyatékossgal élő nők szexuális edukációja is jellemzően hiányos, ezt Kálmán így magyarázza: *„...féltek, hogy a terhesség és az anyaság fizikai terhei veszélybe sodornák, meghaladnák erőit, másrészt minek is beszélnének egy koldusnak egy számára amúgy is elérhetetlen, kincsekkel teli világról”* (Kálmán, 2002, p.436).

Abban az esetben pedig, amikor a fogyatékossgal élő nők anyák, a gyermekneveléshez kapcsolódó jogaik is korlátozottabbak, válás esetén pl. gyakran elveszítik a gyermekük felügyeleti jogát (Keveházi, 2016).

Családon, párkapcsolaton belüli erőszak és rendszerabúzus

A *European Disability Forum (EDF)* kimutatta, hogy az Európai Unióban a fogyatékossgal élő nők 34%-a szenved el élete során fizikai vagy szexuális erőszakot a partnerétől, valamint hogy a nem fogyatékossgal élő nőkhöz képest esetükben jelentősebb a rendszerabúzus, a kényszersterilizáció és a zaklatás. A fogyatékossgal élő nők és lányok különösen ki vannak szolgáltatva a nemi erőszaknak és a szexuális visszaéléseknek, legyen szó akár a párkapcsolaton vagy családon belüli erőszakról, akár az intézményben történő ellátásukról (Pechan – Gurbai, 2018). Egyik interjúalanyom saját szavaival ezt a következőképpen mondta el: *„(az erőszak) elkövetői pedig gyakran éppen azok, akiknek segíteniük kellene minket: azok az emberek, akik közel állnak hozzánk”*. Meglátása szerint ezt a helyzetet a koronavírus-járvány tovább súlyosbította:

⁹ A kutatás során összesen 26 tapasztalati szakértővel készült félig strukturált interjú, melyek során az volt a fókuszban, hogy milyennek látják saját társadalmi helyzetüket és lehetőségeiket. Az interjúk felvételére 2020 januárja és 2021 februárja között került sor, a koronavírus-járvány miatt többnyire online formában. A tanulmányban számos szó szerinti idézet is helyet kap, azonban ezek alapján az alanyok nem beazonosíthatóak.

„A koronavírus miatt az intézményben élő emberek nem hagyhatják el az intézményt, és látogatókat sem fogadhatnak. Így most még kevésbé derül ki, ha valakit bántalmazás ér.”

A fogyatékossgal élő nők helyzete a koronavírus-járvány alatt

Más területeken is észlelhető volt, hogy a koronavírus-járvány tovább rontotta a fogyatékossgal élő nők eleve hátrányos társadalmi pozícióját. Mindez vélhetően abból adódott, hogy a járványhelyzetre adott válaszok többnyire nélkülözték mind a fogyatékossgügyi, mind pedig a genderinklúzív szempontot.

Az *EDF* tagjai több fórumon is beszéltek arról, hogy tapasztalataik szerint a járványügyi korlátozások közepette a fogyatékossgal élő személyeknek szembe kellett nézniük a munkahelyi bizonytalansággal, a bevételek csökkenésével, az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférés fokozott nehézségével, a személyi segítők hiányával, a távoktatás és *home office* kihívásaival, s ezek fokozottan hátrányosan érintették a fogyatékossgal élő nőket. Jelen vizsgálatban is esett már szó arról, hogy az egészségügyi rendszer nincs megfelelően felkészülve a fogyatékossgal élő nők kielégítő ellátására, ez a kardinális probléma pedig a járványhelyzetben még inkább megmutatkozott.

A *European Deafblind Union* arra is felhívta a figyelmet, hogy a siketvak nőket négyszeres diszkrimináció érte a járványhelyzetben: nemük, fogyatékossguk, valamint az érzékszervi depriváció és a szocioökonómiai kirekesztés miatt. Az olyan intézkedések, mint a maszkviselés vagy a távolságtartás, megnehezítették, hogy a siketvak nők és lányok hozzáférjenek a megfelelő információkhoz, az adekvát kommunikációs csatornákhöz, a szükséges szociális interakciókhoz, ez pedig megfelelő támogatás hiányában a teljes izolációjukhoz vezethetett.

Látnunk kell, hogy ezekkel a fokozott hátrányokkal együtt bizonyos területeken előrelépést is hoztak a járványhelyzet hatására bevezetett intézkedések, melyek leépítették a fizikai akadályokat a fogyatékossgal élő nők előtt. Az online térben megvalósuló tanulási és munkalehetőségek, valamint az önfejlesztés, kikapcsolódás is egyszerűbben hozzáférhetővé vált az elmúlt időszakban azok számára, akik szocioökonómiai helyzete és állapota ezt lehetővé tette. Egyik interjúalanyom így mesélt erről: *„én kifejezetten élvezem, hogy amikor menni kell valahova, akkor nem az az első, hogy meg kell érdeklődnöm, hogy akadálymentes-e és bejutok-e, mert a ZOOM mindenhol és mindenkinek akadálymentes”*.

Egy másik interjúalanyom a következőképpen gondolkodott erről:

Sokkal könnyebb lett, főleg nekünk, mozgássérülteknek a kapcsolattartás, normális lett az, hogy ZOOM-on keresztül beszélgetünk (...) Persze másfajta fogyatékossgal élő személyeknek lehet, hogy éppen akadály, mondjuk egy látássérültnek, hallássérültnek vagy értelmi fogyatékosnak is. Sokszor hallottam például, hogy értelmileg akadályozott gyermeket nevelő családok nehéz helyzetbe kerültek, mert bezártak az iskolák.

Ezek alapján megállapítható, hogy ebben a tekintetben nem a fogyatékossgal élő személyek csoportján belüli nemi különbségek a markánsabbak, hanem inkább a fogyatékossgal típusa a meghatározó.

Végezetül amellet sem szabad elmenünk, hogy a járványhelyzet megteremtette annak a lehetőségét is, hogy a fogyatékossgal élő nők az online (bizonyos csoportok számára akadálymentesített) térben találkozhassanak és erősíthessék egymást. Ez Magyarországon sincs másként, ugyanis fogyatékossgal élő nők kezdeményezéséből 2021 elején létrejött a 'Nő az Erőnk' elnevezésű civil mozgalom, ami idén már második éve rendezte meg március 8-án a Fogyatékossgal élő nők napját, ráirányítva ezzel a figyelmet a társadalom szemében sok tekintetben „láthatatlan” fogyatékossgal élő nőkre.

Mindent összegezve elmondható, hogy a fogyatékossgal élő nők egyébként is hátrányos helyzetét tovább rontották a járványhelyzetben hozott, genderszemponot nélküöző és a fogyatékossgal élő személyek specifikus hátrányait figyelmen kívül hagyó intézkedések, ugyanakkor ezek által a fogyatékossgal élő nők egy szűkebb csoportjának, jellemzően a jó szocioökonómiai státusszal rendelkező mozgáskorlátozott nők számára új lehetőségek nyíltak a virtuális térben (Menyhárt, 2021).

A fogyatékossgal élő nők helyzetének magyarázata: interszekcionalitás

Látható, hogy a fogyatékossgal élő nők és lányok életük számos területén szembesülnek specifikus hátrányokkal. Kedvezőtlen társadalmi helyzetük abból adódik, hogy két védett tulajdonságuk, azaz fogyatékossgal és nőiségük úgy hat egymásra, hogy a hátrányos helyzetnek egy sajátos jelenségét eredményezik, melyet interszekcionális diszkriminációként határozhatunk meg. Az egyik interjúalanyom ezt nagyon érzékletesen fogalmazta meg a következőképpen: „*csúnyán egymásra halmozódnak a negatívumok*”.

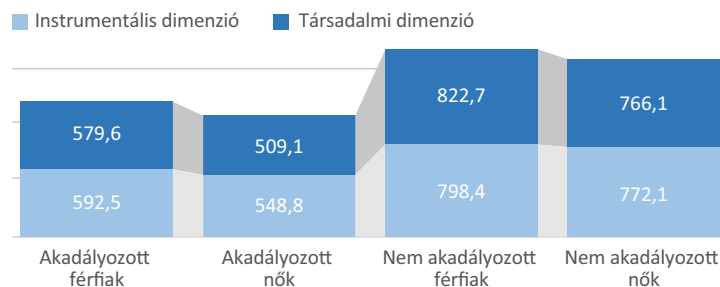
A védett tulajdonságok ezen halmozódási pontjai észlelhetőek a *European Social Survey (ESS)* 2018-as adattáblájának elemzése során is.¹⁰ Az elvégzett faktoranalízis¹¹ két dimenzió mentén látványos eredményt mutat. Az első faktor tartalmazza a kívánt iskolai végzettség és a megcélzott munka megszerzésének tulajdonított esélyt és a legmagasabb iskolai végzettséget, ez az instrumentális dimenzió. A második faktor tömöríti a politikai részvételre való alkalmasság, a társas aktivitás és a boldogságérzet információit, ez a társadalmi dimenzió. Ezzel az eljárással tulajdonképpen a rendelkezésre álló adatállományt a hat változó helyett mindössze két faktorról jellemezhetjük, úgy, hogy mindeközben az eredeti adatok leírása a lehető legkevesebb információvesztéssel jár. Ahhoz, hogy a különböző hátrányok halmozódási pontjai és az interszekcionális diszkrimináció láthatóvá váljon, a faktorokat tipológiaiakkal¹² kell összevetni.

¹⁰ A kérdőívet kitöltő személyek száma összesen 1698 fő, ebből 979 nő (57,7%) és 719 férfi (42,3%).

¹¹ A faktoranalízis hat egymással korreláló, több értékű változón, *unweighted least squares* módszerrel, varimax forgatással futott le. A próba eredményei alapján (KMO=0,731; Bartlett: $p < 0,05$) a változók együttjárása megfelelő mértékű és a változósztben szignifikáns összefüggések fedezhetők fel.

¹² A tipológiák helyiértékes módszerrel készültek el annak érdekében, hogy az elemzés során különbséget tehessünk mind a négy létrejövő kategória között. A tipológiákat aztán a varianciaanalízis nonparaméteres változata, a Kruskal–Wallis teszt vizsgálta.

Ha a vizsgált csoportokat egy alá-fölrendeltségi viszonyrendszerben szeretnénk elhelyezni, akkor ezen mesterségesen megkonstruált hierarchia csúcsán egyértelműen a nem akadályozott férfiak állnak mind a társadalmi, mind pedig az instrumentális dimenzió tekintetében. Őket a hasonló helyzetben lévő, nem akadályozott nők követik. Ezzel együtt kimutatható az is, hogy a fogyatékossgal élő nők és férfiak csoportja között is szignifikáns különbség van, és az akadályozott csoporthoz tartozó nők helyzete egyértelműen a legkedvezőtlenebb (8. ábra).¹³

Forrás: ESS, 2018

8. ábra. A bevallásuk szerint akadályozott férfiak és nők, valamint nem akadályozott férfiak és nők helyzetének modellezése az instrumentális és társadalmi dimenzió mentén

Ebből tehát világosan látszik, hogy a mai magyar társadalomban is tetten érhető a hátrányos helyzetnek egy sajátos halmozódási pontja, amit a szakirodalom interszekcionális diszkriminációként határoz meg. Mindez pedig rámutat arra a közpolitikai feladatra, hogy a halmozott hátrányok kezelésére olyan célzott, specifikus beavatkozást szükséges tervezni, melynek meg kell jelennie a jogszabályi környezetben, az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében tevékenykedő intézményrendszer működésében, valamint a szakmai és mindennapi gondolkodásmódban is.

Az Európai Bizottság 2020–2025-re vonatkozó *Nemek Egyenlősége Stratégiája* értelmében a Bizottság vállalja, hogy valamennyi uniós szakpolitikai területen kezelni fogja a társadalmi nemet és az egyéb tulajdonságon, jellemzőn alapuló hátrányos megkülönböztetés közötti interszekcionális diszkriminációt (2020/3.5). Ezt irányozza elő az Európai Bizottság 2021. március elején megjelent fogyatékossgügyi stratégiája is, ami központi helyen kezeli az interszekcionalitást, és a fogyatékossgal élő személyek populációján belül különös figyelmet fordít a fogyatékossgal élő nőkre (EC, 2021). Hazai viszonylatban a 2015–2025 közötti időszakra vonatkozó Országos Fogyatékossgügyi Program (OFP) a többszörös veszélyeztetett csoportok között tartja számon a fogyatékossgal élő nőket, és meghatározza, hogy célzott beavatkozást szükséges tervezni: „Programokat szükséges indítani a fogyatékossgal élő nők jelenlegi társadalmi helyzetének feltérképezésére,

¹³ A 2018-ban felvett *European Social Survey* magyarországi mintájának 21,6%-a (N = 366) vallotta, hogy valamilyen tartós betegség, fogyatékossg, rossz egészségi vagy pszichés állapot akadályozza a mindennapi tevékenységében, így az akadályozott személyek csoportja képezte az elemzés tárgyát a szűken értelmezett fogyatékossgal élő személyek csoportja helyett, melynek számossága a mintában korlátozott.

a lehetséges kirekesztődés okainak feltárása érdekében, melyek alapján hátránykezelő stratégia és komplex szolgáltatások kidolgozására kerülhet sor.” Azonban ahhoz, hogy érdemi elmozdulás történjen a fogyatékossgal élő nők teljesebb körű társadalmi inklúziója érdekében, szükség van arra, hogy a gender-szemponthorizontális elemként beépüljön a közpolitika, ennek hiányában csupán *ad hoc* módon bukkanhat fel, ha egyáltalán felmerül.

A tudományos vizsgálódást és a hathatós közpolitikai beavatkozásokat azonban akadályozza, hogy a fogyatékossgal élő nőket érő és a statisztikák tanulsága szerint egyértelműen fennálló jelenség nehezen azonosítható az egyének szintjén. Iris Marion Young és Susan Wendell alapján Kérchy (2018) úgy fogalmaz, hogy két védett tulajdonság, azaz a sokféle másság akár ki is olthatja egymást, így az érintett kisebbség ennek hatására erőtlenné és a társadalom többi része előtt „láthatatlanná” válik. A fogyatékossgal élő nők „törekenysége” és sajátos helyzete nem minden élethelyzetben szembeötlő, hiszen a patriarchális társadalom hagyományosan a gyengébb, második nemként definiálja a nőket. Nőiségük viszont mondhatni tünekeny, hiszen a többségi társadalom úgy gondolhatja, hogy a fogyatékossgal élő nők nem felelnek meg a hagyományos női szépségideálnak és szerepelvárásnak, melyet a közbeszéd egyértelműen a testi tökéletességhez és a reprodukcióhoz köt, így a fogyatékossgal élő nők nem is nők, egyszerűen csak fogyatékossgal élők (Hernádi – Könczei, 2013). Egy fiatal fogyatékossgal élő nő a beszélgetésünk során ezzel kapcsolatban a következőképpen fogalmazott: „Szoktam azon gondolkodni, hogy amikor az utcán szembejönnek velem, és megbámulnak, akkor hányan látják az embert a kerekesszékekben, pláne hányan látják a nőt.”

Összegzés

Nemük és fogyatékossgal együttés okán a fogyatékossgal élő nők és lányok helyzete rendszerszinten kedvezőtlen: iskolai végzettségük jellemzően alacsonyabb, foglalkoztatásuk akadályozottabb, jövedelmük csekélyebb, az erőszaknak való kitettségük magasabb, sőt a koronavírus-járvány is rosszabbul érintette őket, mint a fogyatékossgal élő férfiakat vagy a nem fogyatékossgal élő nőtársaikat. A *European Social Survey* magyarországi adattáblájának elemzése során az is bebizonyosodott, hogy a védett tulajdonságok halmozódása társadalmunkban is látványosan tetten érhető.

A *Disabled People's International (DPI)* Nőbizottsága 1996-ban Münchenben rendezte meg a Fogyatékossgal Élő Nők I. Európai Konferenciáját, ahol a résztvevők hivatalos állásfoglalást fogalmaztak meg, melyben kimondták: „Nem vagyunk hajlandók továbbra is láthatatlan állampolgárokként élni, akiket figyelmen kívül hagynak akár fogyatékossgal, akár női mivoltuk miatt. Ragaszkodunk emberi jogaink tiszteletben tartásához és védelméhez” (Kálmán, 2002, p.439). A fogyatékossgal élő nők önmagukért folytatott harca napjainkban sem kevésbé aktuális, fogyatékossgal és nőiségük metszetében ugyanis speciális hátrányokkal szembesülnek, és társadalmi részvételük akadályozott.

A fogyatékossgal élő nőekkel folytatott beszélgetések alapján, a legfontosabb a „semmit róluk, nélkülük” elv gyakorlatba ültetése, azaz hogy maguk a fogyatékossgal élő nők kapjanak lehetőséget saját érdekeik képviselésére és arra, hogy a fogyatékossgalpolitika és a hazai nőjogi mozgalomba is becsatornázzák a saját tapasztalataikat. Ahogy az egyik interjúalany fogalmazott:

Fontosnak tartom a fogyatékos nők képviseletét mind a többségi női civil mozgalom, mind pedig a fogyatékos emberek mozgalomának vezetésében. Ugyanilyen fontosnak tartom részvételüket a helyi és országos döntéshozatalban. Kizárólag a fogyatékos nők tudják saját élettapasztalataik alapján hitelesen képviselni ügyüket. Ebben pedig meg kell hogy kapják a megfelelő támogatást.

A fogyatékossgal élő nők teljes körű társadalmi integrációjának kulcsa vélhetően abban rejlik, hogy felismerjük fogyatékossguk és nőiségük együttes jelenlétének, védett tulajdonságaik metszetének jelentőségét, és az interszekcionalitás paradigmájának megfelelően egyszerre érvényesítsük horizontálisan a *disability mainstreaming* elvét, azaz lebontsuk a fogyatékossgal élő személyek előtt álló tárgyi és szellemi akadályokat, valamint vertikálisan, felülről lefelé alkalmazzuk a *gender mainstreaming* elvet, azaz a közpolitikák valamennyi szintjén csökkentjük a nők és férfiak közötti egyenlőtlenségeket (Keveházi, 2016).

Úgy tűnik, az interszekcionalitást figyelembe vevő megközelítés a legmegfelelőbb eszköz arra, hogy a fogyatékossgal élő nők összetett társadalmi helyzetét megértsük, elemezzük, és ezekkel összhangban tervezzük a szakpolitikákat annak érdekében, hogy lehetővé tegyük a fogyatékossgal élő nők egyenlő társadalmi részvételét és saját potenciáljuk kiaknázását. A társadalmi egyenlőtlenségek és azon belül is a nemek közötti egyenlőtlenségek, valamint a halmozottan hátrányos helyzetű csoportokkal szembeni kirekesztés felszámolása a fenntartható társadalmi és gazdasági növekedés alapja.

Irodalom

- Balogh Lídia (2016). A Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség közpolitikai ajánlásai a nőket érintő többszörös diszkrimináció és interszekcionális hátrányok elleni fellépés területén. In Juhász Borbála (szerk.), *A Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség közpolitikai ajánlásai*. Budapest: Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, 24–31.
- Collins, Patricia – Bilge Sirma (2016). *Intersectionality*. Malden: Policy Press.
- Crenshaw, Kimberle (1991). Mapping the Margins. Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- Davaki, Konstantina – Marzo, Claire – Narminio, Elisa – Arvanitidou, Maria (2013). *Discrimination Generated by the Intersection of Gender and Disability*. European Parliament: Directorate-General for Internal Policies. Policy Department C., Citizens' Rights and Constitutional Affairs.
- Davis, Lennard J. (2013). *The Disability Studies Reader*. (4th ed.) London–New York: Routledge.
- Deegan, Mary J. – Brooks, Nancy A. (2018). *Women and Disability. The Double Handicap*. (1st ed.) London–New York: Routledge.
- Dósa Mariann – Krizsán Andrea (2014). Többszörös diszkrimináció helye a magyar genderpolitikában. In Juhász Borbála (szerk.), *A nőtlen évek ára. A nők helyzetének közpolitikai elemzése 1989–2013*. Budapest: Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, 63–91.
- Hernádi Ilona – Könzsei György (2015). *A felelet kérdései között. Fogyatékossgáttudomány Magyarországon*. Budapest: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar.
- Juhász Vera – Fábíán Veronika – Francia Rita – Kajtár Alex – Rác Judit – Simon Imre (2009). *Emberi jogok. Igen! A fogyatékossgal élő személyek jogai*. Képzési kézikönyv. Budapest: Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége, 245–269.

- Kawaguchi, Naoko (2018). *Women with disabilities and the intersectionality of discrimination*. Research Project of Women with Disabilities. Kinugasa Research Organization.
- Kálmán Zsófia (2002). A család, a nők, a fiatalok és a szexualitás kérdései. In Kálmán Zsófia – Könczei György (szerk.), *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Budapest: Osiris Kiadó, 363–491.
- Keveházi Katalin (2016). Fogyatékoságról gender-szemüvegen át. A Magyar Női Érdekvégyesítő Szövetség közpolitikai ajánlásai a fogyatékosággal élő nők társadalmi esélyegyenlőségének előmozdításához. In Juhász Borbála (szerk.), *A Magyar Női Érdekvégyesítő Szövetség közpolitikai ajánlásai*. Budapest: Magyar Női Érdekvégyesítő Szövetség, 24–31.
- Kérchy Anna (2018). Gondolatok a diverzitás, sokféleség, és a Máság eltérő formáiról a társadalmi nem és a fogyatékoság kulturális olvasatainak tükrében. In Sándor Anikó – Cserti–Szauer Csilla – Katona Vanda (szerk.), *Sokféleség mint társadalmi érték? Hatodik Fogyatékoságtudományi Konferencia*. (Konferenciakötet), Budapest: ELTE BGGyK, 56–61.
- Kozma Ágnes – Petri Gábor – Bernát Anikó (2020). *Kiszolgáltatottság és stagnálás. fogyatékos emberek társadalmi helyzete a 2010-es években*. In Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk.), *Társadalmi Ríport*. Budapest: TÁRKI.
- Lukovics Adél (2018). *A többszörös diszkrimináció megjelenése az Egyenlő Bánásmód Hatóság joggyakorlatában*. Budapest: EBH-füzetek 5.
- Makonnen Timo (2002). *Multiple, Compound and Intersectional Discrimination. Bringing the experiences of the most marginalized to the fore*. Institute for Human Rights, Abo Akademi University.
- Menyhárt Barbara (2021). *Az interszekcionalitás szociálpolitikája: A fogyatékosággal élő nők helyzetképe Magyarországon*. Szakdolgozat. Budapest: ELTE TÁTK.
- Neményi Mária – Ferencz Zoltán – Ságvári Bence – Takács Judit – Tardos Katalin – Tibori Tímea (2013). *Az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság növekedésének elemzése 2010–2013 között. Fókuszban a nők, a romák, a fogyatékos és az LMBT emberek*. Budapest: Egyenlő Bánásmód Hatóság.
- Neményi Mária – Ságvári Bence – Tardos Katalin (2017). *Az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság. Kutatási eredmények*. Budapest MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet.
- Neményi Mária – Ságvári Bence – Tardos Katalin (2019). *A diszkrimináció személyes és társadalmi észlelése és az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság. Kutatási eredmények*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet.
- Pechan Eszter – Gurbai Sándor (2018). Az intézetben lakó intellektuális és/vagy pszichoszociális fogyatékosággal élő nők szexualitása, gyermekvállalása és az őket érő erőszak. In Sándor Anikó – Cserti–Szauer Csilla – Katona Vanda (szerk.), *Sokféleség mint társadalmi érték? Hatodik Fogyatékoságtudományi Konferencia. Konferenciakötet*. Budapest: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, 87–90.
- Sebestyén Zsuzsa (2016). Az interszekcionalitás elméleti megközelítései. *Metszetek*, 5(2), 108–126. DOI: 10.18392/METSZ/2016/2/3
- Tardos Katalin (2012). *Közösségi viszonyulásaink. A családdal, az állammal és a gazdasággal kapcsolatos társadalmi attitűdök, értékek európai összehasonlításban*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet.
- Tardos Katalin (2015). *Halmozódó diszkrimináció. Kirekesztés és integráció a munkaerőpiacon*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- Verloo, Mieke (2013). Intersectional and Cross-Movement Politics and Policies. Reflections on Current Practices and Debates. *Signs: Journal of Women in Culture & Society*, 38(4), 893–915. DOI: 10.1086/669572

Statisztikai adatok forrása

- EIGE (2020). *Gender Equality Index* (kalkuláció mikrodatokból, EU SILC, 2018). <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2020/country/HU> (Letöltés ideje: 2021.11.15.)
- European Social Survey (2018). <https://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=9> (Letöltés ideje: 2020.12.02.)
- KSH (2011a). *A fogyatékossgal élő nők korcsoport és a fogyatékossg típusa szerint*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. https://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_fogyatekossg (Letöltés ideje: 2021.11.15.)
- KSH (2011b). *A 15 éves és idősebb fogyatékossgal élők legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a fogyatékossg típusa szerint*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. https://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_fogyatekossg (Letöltés ideje: 2021.11.15.)
- Mikrocenzus (2016). *A fogyatékos és az egészségi ok miatt korlátozott népesség jellemzői*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_8.pdf (Letöltés ideje: 2021.11.15.)

Jogszabályok, stratégiai dokumentumok és egyéb források

2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség előmozdításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0300125.TV> (Letöltés ideje: 2022.02.05.)
- H/3586. számú országgyűlési határozati javaslat az Országos Fogyatékossgügyi Programról (2015–2025.) <https://www.parlament.hu/irom40/03586/03586.pdf> (Letöltés ideje: 2022. február 5.)
- A Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény. Ratifikálta a 2007. évi XCII. törvény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0700092.TV> (Letöltés ideje: 2022.02.05.)
- A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló ENSZ Egyezmény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98200010.TVR> (Letöltés ideje: 2022.02.05.)
- 2018/C 367/04. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018AE1639&from=EL> (Letöltés ideje: 2022.02.05.)
- 2020/3.5. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. *Az egyenlőségközpontú Unió: a 2020–2025 közötti időszakra szóló nemi esélyegyenlőségi stratégia*. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4ed128c0-5ec5-11ea-b735-01aa75ed71a1/language-hu/format-PDF> (Letöltés ideje: 2022.02.05.)
- 2015/2258 (INI) Az Európai Parlament Foglalkoztatási és Szociális Szakbizottság jelentése a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény végrehajtásáról, különös tekintettel az ENSZ CRPD bizottságának záró észrevételeire. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0203_EN.html (Letöltés ideje: 2022.02.05.)
- European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, *Union of Equality: Strategy for the rights of persons with disabilities 2021–2030*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. DOI: 10.2767/31633